

عکس: حمید عربلین

راویان نجیب و حماسه مسکوت

نگاهی به موانع تاریخ‌نگاری زنان

■ شکوه السادات سمیعی

نخواهند شد. با این وصف چگونه می‌توان امیدوار بود که آیندگان، صاحبان اصلی و بی‌ادعای انقلاب را از صفحات تاریخ پیدا، و همواره خود را مدیون این همه مظلومیت و گمنامی بدانند؟

یکی از زنان مبارز بعد از پایان مصاحبه و اطمینان از خاموشی ضبط صوت عنوان می‌کرد دو تن از دخترانم پس از گذشت چهل سال از دوران حبس من در زندان، هنوز هم تحت درمان عوارض ناشی از شکنجه و بازجویی در ساواک هستند، اما برای حفظ وجهه خود، هرگز مایل به یادآوری آن روزها، و رنجی که تحمل کرده‌اند، نیستند. عجب حماسه در ناکی است سرگذشت مظلومانی که به جای فریاد، نجیبانه رازها را در سینه، دردها را در سکوت، و زخم‌ها را از دیده پنهان می‌دارند!

□ یکی از مهم‌ترین مشکلات تاریخ‌نگاری زنان در انقلاب و جنگ، نبود یا کمبود منابع و مراجع معتبر و مؤثق در این زمینه است. اندک سطور به‌نگارش درآمده در این زمینه، دستاورد اقلیتی است که موفق شدند از تنگ‌نظری‌ها و تعصب‌های دوران خود عبور کرده و البته زمینه برای ثبت وقایع مربوط به زنان را هم به دست آورده باشند. طبیعی است این امکان برای ساکنان شهرهای کوچک کمتر میسر بوده و این منابع قلیل موجود، حاصل تلاش پایتخت‌نشینان و خواص برخوردار از امکانات معنوی و مادی هر دوران است. امروزه این خلأ را، انجام مصاحبه با صاحب‌نظران بی‌غرض بومی و محلی، و آشنایی با ظرافت و پیچیدگی‌های این مهارت جبران می‌کند.

در نهایت، برای رسیدن به نتیجه مطلوب و جبران ناکامی‌های گذشته باید به موارد ذیل جدی‌تر فکر کنیم: پیش‌بینی و آینده‌نگری در جهت عدم فقدان منابع و مراجع مورد نیاز در آینده، اهتمام جمعی برای مبارزه با انزوا و گمنامی بانوان فعال در جامعه، جلوگیری از خودسانسوری و عدم همکاری زنان در انتقال اخبار مربوط به حوزه بانوان و ایجاد فضای مطمئن و ایمن برای بیان خاطرات زنان بدون نگرانی از بازتاب‌های منفی اجتماعی و توجه و مراجعه به پرچمداران و فعالان این حوزه قبل از آن که به دلیل فقدان حضورشان، امر تاریخ‌نگاری زنان، زبانی جبران‌ناپذیر را تحمل کند.

سمیعی، کارشناس تاریخ است و پژوهشگر و کارشناس تاریخ شفاهی در «اداره اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی». او مصاحبه‌های متعددی با زنان انقلابی مشهور و غیر مشهور خراسانی انجام داده است. مصاحبه‌هایی که هنوز بسیاری از آن‌ها انتشار نیافته اما در این مرکز در دسترس پژوهشگران قرار دارد.

کامل و نگارش صحیح داستان زنان در تاریخ می‌شود. چندی پیش که مقاله‌ای کوتاه برگرفته از مصاحبه با یکی از زنان مبارز سیاسی، موجود در آرشیو تاریخ شفاهی آستان قدس، را که برای انتشار آماده شده بود، برای نظرخواهی به یکی از مدیران روشنفکر و صاحب‌نظر ارائه دادم، پیشنهاد ایشان این بود که بخش‌هایی از توضیحات مصاحبه‌شونده، در باره شکنجه‌های اعمال شده در زندان، حذف گردد. و علت آن را احساس ناخوشایندی می‌دانست که از مطالعه جزئیات شکنجه یک زن در زندان، به خواننده دست خواهد داد. گویی سی سال سکوت و کتمان حقایق این یاوران انقلاب کافی نبوده و همچنان باید شاهد مدفون شدن اطلاعات ارزشمندی از انقلاب باشیم.

2 - تأثیر خصوصیات جنسیتی زنان بر تاریخ‌نگاری:

الف: با این که زنان در تاریخ ایران گاه حتی در به‌قدرت‌رسیدن مردان یا تحکیم قدرت آنان نقش داشته‌اند، اما فضای حاکم بر جامعه حس اعتماد به نفس را به حدی در آن‌ها سرکوب کرده است که همواره اهمیت شخصیت خود را در انتساب با مردان شهیر روزگار می‌جویند.

ب: زمانی که تحمل شکنجه در زندان برای مردان یک افتخار محسوب شده، و با سرافرازی از شرح جزئیات آن، کتاب‌ها به نگارش در خواهد آمد، اگر زبانی باشند که راضی به مصاحبه در این زمینه شوند، تنها بخش کوچکی از خاطرات خود را در زندان با احتیاط و در نهایت محافظه‌کاری بیان می‌کنند، و بعد از آن، هر بار در تماس‌های مکرر خواستار حذف بخش دیگری از گفتگویشان می‌شوند. به طور مثال در مجموعه خاطرات "مرضیه حدیدیچی" خواننده با مطالعه کتاب هرگز بی‌نخواهد برد دختر نوجوان او چه شکنجه‌های سختی را در زندان تحمل نموده است. مردم از رنج کتک‌ها و ضربه‌هایی که به سوسن حداد عادل، عصمت سادات نصری (همسر مرتضی نبوی)، انسیه مفیدی (همسر دکتر شبانی)، زهرا میرخانی (فرزند آیت‌الله حاج سیداحمد میرخانی)، و دختر آیت الله غفاری وارد شده ذره‌ای با خبر

باید با نگرشی نو، تفاوت‌های فردی زنان را با مردان پذیرفته، و میزان نفوذ و تأثیرگذاری این روحیات و تفاوت‌ها را بر پدیده‌های اطرافش بسنجیم. زن اگر خانه‌نشین صرف هم باشد، تأثیرگذاری‌اش در خانواده، و در نقش مادر و همسر، به حدی عمیق و بنیادی است که به راحتی به جامعه سرایت خواهد کرد. حتی گاه آن‌جا که مردان در ادامه راه مستأصل و به ناچار متوقف شده‌اند، زنان توانسته‌اند با ترندهای سیاسی و درایت‌های ذاتی خود گره کار را به راحتی بگشایند.

حساسیت تأثیر فعالیت‌های زنان در بروز تغییرات سیاسی و اجتماعی جامعه، اثرات اقدامات آن‌ها در وجوه شخصیتی سایر زنان جامعه، رشد حضور بانوان در جامعه و اهمیت روزافزون بررسی مسائل مؤثر در شکل‌گیری سرنوشت آن‌ها، الگودهی به زنان نسل آینده از طریق شناسایی بانوان فعال و ثبت و انتشار خاطرات آنان و... همگی اهمیت پرداختن به ابعاد حضور بانوان در انقلاب اسلامی را نشان می‌دهند. گرچه وقوع انقلاب و استقرار جمهوری اسلامی، نگاهی دوباره به اهمیت جایگاه زن فراهم ساخت، اما از آن‌جا که همت و اقدام دلسوزانه‌ای برای میسر ساختن شرایط مناسب جهت مطالعه عمیق و واقع‌گرایانه در این زمینه به انجام نرسیده، کوتاهی و خلأ جبران‌ناپذیری در شیوه تاریخ‌نگاری صحیح به‌خصوص پیرامون زنان ایجاد شده است.

□ در بیان محدودیت‌های موجود برای تدوین اصولی تاریخ زنان باید به دو بخش اصلی و مجزا قائل بود:

1- مشکلات مربوط به تأثیرات فرهنگی حاکم بر جامعه:

الف: از دیدگاه برخی از مردان ایرانی زن همواره جنس دوم جامعه است پس نمی‌تواند به اندازه مردان در شکل‌گیری پدیده‌های مهم تاریخی از جمله انقلاب اسلامی سهم داشته باشد، برای همین پرداختن و هویت بخشیدن به نقش آنان در تاریخ باعث عواقبی مثل زیاده‌خواهی و ایجاد توقع خواهد شد.

ب: گروه دیگری به اهمیت نقش زنان در تاریخ ایران اذعان دارند، اما اعتقاد قوی آن‌ها به حفظ حریم و حرمت زن مسلمان در هر شرایطی، مانع انعکاس

اگر زبانی باشند که راضی به مصاحبه در این زمینه شوند، تنها بخش کوچکی از خاطرات خود را در زندان با احتیاط و در نهایت محافظه‌کاری بیان می‌کنند